

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Матвєєвої Ольги Олександрівни на дисертаційну роботу **Ракітянської Людмили Миколаївни «Теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертаційної праці

Актуальність дослідження обумовлена постійними змінами в засобах та умовах комунікації людини, які за останні роки зазнали великих змін. З появою і поширенням смартфонів, планшетів та інших гаджетів, спілкування все більше переходить до соціальних мереж, де частіше ми не бачимо обличчя співрозмовника і не чуємо його інтонацій, спілкування стає все більш опосередкованим знаками і символами, а каналами передачі слугують технічні пристрої. Це спотворює зміст промов, а також глибину переживань, які ми намагаємося передати в діалозі, змінюється емоційна складова людських контактів. За цих обставин неможливо недооцінити важливість для спілкування такої когнітивної здібності людини, як емоційний інтелект.

На сьогоднішній день результати досліджень науковців довели, що сформований емоційний інтелект забезпечує ефективність в міжособистісних комунікаціях і професійній діяльності представників соціономічних професій, до яких відноситься і професія вчителя музичного мистецтва. При цьому, спостерігається недостатня вивченість цього феномена, з точки зору детермінант його формування і включеності до профілю цієї професії.

Учителям музичного мистецтва вкрай важливо не тільки вміти спілкуватися з учнями, їхніми батьками, колегами, на основі розуміння емоційних станів, а також розуміти й керувати власними емоціями, що є актуальним у зв'язку з реформою середньої освіти, прийняттям Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту початкової освіти (2018). Не менш важливим є оновлення змісту, методів навчання майбутніх учителів музичного мистецтва, організації їхньої підготовки на засадах діалогічності та міжкультурної комунікативності музичного мистецтва, залучення виражальних та зображальних засобів музики для формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців. У контексті сказаного та зважаючи на обґрунтовані суперечності, дослідження Людмили Миколаївни Ракітянської «Теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті» є, безсумнівно, актуальним.

Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету «Теорія і практика професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва в умовах освітньої євроінтеграції» (реєстраційний номер 0120U100785 від 18.02.2020 р.). Тема дисертації затверджена Вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 10 від 12 квітня 2018 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 3 від 29 травня 2018 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, поданих у дисертації, слід зазначити, що вона є достатньою й забезпечується використанням широкого методологічного інструментарію та джерельною базою. Дисертанткою вмотивовано обрано низку взаємодоповнюючих підходів до аналізу й узагальнення теоретичних ідей та практики формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті, використано теоретичні, емпіричні методи та методи математичної статистики, здійснено аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури та нормативно-правової бази. Надійність і вірогідність одержаних результатів обґрунтовано завдяки здійсненню якісного і кількісного аналізу даних, їх статистичною обробкою та оцінкою внаслідок експерименту.

Все це свідчить про високий ступінь обізнаності дисертантки з теорією та практикою обраної проблеми.

Структура наукової розвідки чітко вибудована та зрозуміла, кожний з окреслених розділів є логічним, послідовним та доцільним. Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи і переконує в тому, що авторка досягла поставленої мети дослідження і виконала зазначені у вступі завдання. Вважаємо, що науковий задум вдало віддзеркалює й етапність організації дослідження.

Аналіз дисертаційної праці й автореферату засвідчують, що дослідницький апарат визначено дисертанткою вмотивовано і коректно. Логіка викладення теоретичного та дослідницького матеріалу в дисертаційній праці Л. М. Ракитянської відповідає темі дослідження, об'єкту, предмету, меті та дозволяє розкрити виконання завдань наукового пошуку.

Структурно робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків,

списку використаних джерел та додатків. Останні вміщують важливі матеріали для формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва.

Грунтовність виконаного дослідження забезпечується науковим аналізом основних понять наукової праці, багатою джерельною базою (643 найменування, із них 43 іноземними мовами).

Не викликають сумніву висновки та рекомендації, викладені у дисертації Л. М. Ракитянської, оскільки вони були опрацьовані з урахуванням вимог сукупності методологічних підходів задля забезпечення повноти й цілісності вирішення проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті.

Автор обґрунтовано визначила провідну ідею дослідження, яка полягає в тому, що обрана проблема є міждисциплінарною, а її дослідження потребує знань із різних наукових галузей, а саме: педагогіки, психології, філософії, естетики, релігієзнавства, історії, музикознавства й має здійснюватися на засадах таких підходів, що забезпечують цілісність вивчення досліджуваної проблеми, розуміння цього процесу як багатовекторного і багатофункціонального. Такими підходами є: поліпарадигмальний, міждисциплінарний та системний.

Наукова новизна та практичне значення дисертації

Теоретичними здобутками дослідження є: здійснення міждисциплінарного аналізу становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект», дослідженні його в історико-філософському, релігієзнавчому, естетичному, психологічному, педагогічному й музикознавчому аспектах; встановленні онтологічних коренів і конкретно-історичної зумовленості; обґрунтуванні теоретичної сутності поняття «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва», яке розуміється як особистісна, професійно значуща, інтегральна якість фахівця, що відображає особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну здатності: сприймати, аналізувати й інтерпретувати музичний твір як повідомлену композитором у процесі невербальної комунікації емоційну інформацію про власні, внутрішні емоційно-життєві переживання; розуміти та контролювати як власні емоційні переживання, так і емоційні переживання інших осіб для регуляції міжособистісної взаємодії, надання їй позитивно-оптимістичного спрямування.

Дисертанткою вперше обґрунтовано структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва; визначено компоненти особистісно-інтроверсійної складової (мотиваційно-цільовий, перцептивно-інтонаційний, емоційно-ідентифікаційний, герменевтично-ціннісний, рефлексивно-регулюючий, особистісно-оптимістичний) та міжособистісно-екстраверсійної складової (невербально-комунікативний, когнітивно-інтерпретаційний,

кордоцентричний, педагогічно-артистичний, професійно-адаптивний); визначено критерії сформованості емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва та показники їх прояву; розроблено концепцію та модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки (блоки моделі: цільовий, концептуальний, змістово-процесуальний, критеріально-оцінювальний, результативний); виокремлено особливості формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва; обґрунтовано доцільність уведення кордоцентричності до структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва; проаналізовано історію світового та українського музичного мистецтва в контексті взаємозв'язку емоційного й раціонального за ознакою пріоритетно-паритетного; розроблено синхронічний метод вивчення історії музичного мистецтва та метод аналізу-інтерпретації музичного твору в антропологічному контексті; *удосконалено* зміст, форми, методи, навчально-методичне забезпечення фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; зміст навчальних програм з фахових дисциплін, різних видів педагогічної практики, науково-дослідницької роботи; *подальшого розвитку* набули положення щодо гуманізації професійної музично-педагогічної освіти в умовах інтеграції до європейського освітнього простору; визначення сутності та змісту емоційного інтелекту; технології реалізації у процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва наукових підходів, зокрема, поліпарадигмального, міждисциплінарного, системного.

Практичне значення дослідження Л. М. Ракитянської полягає в тому, що розроблено і впроваджено в процес фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва: вибіркочу навчальну дисципліну «Теорія і методика формування емоційного інтелекту»; збагачено темами емоційно-інтелектуальної спрямованості змістові модулі фахових навчальних дисциплін: «Загальна теорія музики»; «Історія музики»; «Народознавство та музичний фольклор України» тощо; розширено тематику курсових робіт із фахових дисциплін та методики музичного виховання, кваліфікаційних завдань та магістерських робіт зі спеціальності «Музичне мистецтво»; доповнено завданнями емоційно-інтелектуального спрямування види педагогічної практики.

Дисертанткою розроблено для студентів і викладачів мистецьких та психолого-педагогічних факультетів університетів і впроваджено у професійну підготовку здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів спеціальностей 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 024 Хореографія, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 053 Психологія, 231 Соціальна робота методичні рекомендації «Теоретичні і практичні аспекти формування емоційного інтелекту особистості», авторську монографію «Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва:

теорія та практика», навчально-методичний посібник «Педагогічна практика з музичного мистецтва у початковій школі: теоретичний та методичний аспекти», методичні рекомендації з педагогічної практики у початковій та основній школі; інструктивно-методичні матеріали до виконання курсової роботи з дисципліни «Методика музичного виховання», тестові завдання для перевірки знань студентів, хрестоматію з музично-ілюстративного матеріалу до уроків музики у 1-4 класах.

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти для розроблення освітньо-професійних і навчальних програм, навчальних та навчально-методичних посібників, навчально-методичних комплексів, методичних рекомендацій з фахових дисциплін, педагогічної практики, науково-дослідної роботи студентів; учителями закладів загальної середньої освіти, педагогічними працівниками та викладачами системи підвищення кваліфікації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому.

У вступі визначено низку завдань, що дають можливість розкрити концепти формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті, їхню взаємопов'язаність.

У *першому розділі*, на основі системного підходу здійснено історико-філософський аналіз становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект» починаючи з еволюції уявлень щодо єдності емоційного та раціонального в людині у релігійних віруваннях первісної людини, релігійних та філософських ученнях часів Старого Завіту, поглядах Сократа і Платона, які звеличували розум над емоціями, Аристотеля, світоглядом доби Середньовіччя, філософії епохи Відродження, Нового часу, епохи Просвітництва, німецькій класичній філософії й сучасної філософії. Позитивним хочемо відзначити висновок про те, що ідея співвідношення почуттів і розуму як сутнісних проявів людини є наскрізною на всіх етапах історії людства. Заслужують на увагу схематично представлені історичні передумови виникнення феномену емоційного інтелекту в історичній ретроспективі (Таблиця 1.1.1 с. 67 дисертації).

Здобувачка глибоко розкрила історію української філософської думки з ідеєю співвідношення пізнавальних здібностей людини, емоційного з раціональним. На високому аналітичному рівні виявлено феномен українського кордоцентризму, що репрезентує українську духовну традицію і виконує функцію ментальної детермінанти.

Матеріали дисертації містять емоційно-інтелектуальний дискурс світового музичного мистецтва, який показав, що музика, як найбільш емоційне мистецтво в усі часи займала виняткове місце серед інших проявів людського духу,

творчості, фантазії (с. 88). Авторкою виокремлено основні аспекти емоційно-інтелектуальних, кордоцентричних проявів в українському музичному мистецтві.

Можна констатувати, що у розділі докладно розкрито сутність та зміст поняття «емоційний інтелект», визначено актуальні напрями його дослідження вітчизняними та зарубіжними вченими: *теоретичний, соціальний, педагогічний, професійний*; виокремлено основні етапи цього процесу впродовж ХХ-ХХІ ст. західними науковцями; у межах етапів розвитку емоційного інтелекту проаналізовано його моделі.

Проведений аналіз дозволив авторці визначити сутність поняття «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва», обґрунтувати та розробити концепцію дослідження.

У другому розділі проаналізовано проблему формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у педагогічній теорії. Науковий аналіз генези музично-педагогічної освіти в Україні за часів її незалежності, дозволив встановити періодизацію етапів її становлення, динаміку змін напрямів та спеціальностей, за якими здійснювалась професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва. У ході дослідницького пошуку здобувачкою встановлено не узгодженість змісту нормативних документів загальної середньої та вищої музично-педагогічної освіти, що виявило певне протиріччя між необхідністю впровадження реформаторських змін в освітній процес сучасної української школи і відсутністю спеціальної фахової підготовки здобувачів різних рівнів вищої освіти за спеціальністю «Музичне мистецтво» щодо формування емоційного інтелекту.

У розділі докладно проаналізовано сучасний стан формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті й зроблено висновок про не повну міру його відповідності вимогам розбудови Нової української школи, що визначає необхідність розроблення концепції формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва, обґрунтування її теоретико-методологічних засад, розробки і впровадження інноваційних підходів у зміст, форми та методи професійної підготовки майбутніх учителів.

Цінним видається представлений зарубіжний досвід формування емоційного інтелекту вчителя. У розділі схарактеризовано цілі та напрями діяльності наукових, науково-методичних, громадських інституцій, що спрямовані на дослідження проблематики емоційного інтелекту в освіті (Центр Емоційного Інтелекту Йельського університету (Yale Center for Emotional Intelligence, YCEI (США); Європейська Асоціація Культурних та Емоційно-Інтелектуальних Проектів (European Association of Cultural and Emotional

Intelligence Projects), EACEIP; програм соціально-емоційного навчання (SEL, SEE, RULER, PATHS, Program 4 Rs), сутність яких у зміні вектору освітнього процесу зі сфери предметних знань на соціалізацію й особистісний розвиток кожної дитини, що ще раз підтверджує актуальність дослідження Л. М. Ракітянської.

До основних здобутків третього розділу слід віднести обґрунтування структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, критеріїв його сформованості та моделі формування, яка структурована за такими блоками: цільовий, концептуальний, змістово-процесуальний, критеріально-оцінювальний, результативний.

У розділі подано авторську концепцію формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки, яка ґрунтується на розумінні цього процесу як такого, що здійснюється в умовах багатоступеневої професійної освіти з урахуванням особливостей професійної діяльності вчителя музичного мистецтва і забезпечується спеціально організованою системою фахової підготовки, спрямованої на одночасне впровадження в освітній процес розробленого змісту і відібраних форм та методів відповідно до обґрунтованих теоретико-методологічних та організаційно-методичних засад дослідження.

У ході дослідницького пошуку Л. М. Ракітянською розроблено концепцію формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки, що ґрунтується на наукових положеннях: філософії людиноцентризму; філософії мистецтва; загальної педагогіки; мистецької педагогіки; музичної психології; мистецтвознавства.

Здобувачкою визначено концептуальні основи формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва, що відображають: мету і завдання формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва; методологічні підходи та освітні парадигми як базову основу фахової підготовки; провідні принципи (загальнодидактичні й спеціальні) реалізації запропонованої концепції.

У четвертому розділі подано зміст (що забезпечується аудиторним та позааудиторним компонентом фахової підготовки), форми (традиційні, інноваційні) та методи (загальнодидактичні, спеціальні, специфічні) формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки.

Логічно та доцільно висвітлено процес формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва під час педагогічної практики та науково-дослідної роботи; розкрито зміст навчально-методичного забезпечення формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва в процесі

фахової підготовки, що охоплює програму вибіркової навчальної дисципліни «Теорія і методика формування емоційного інтелекту» та інші інструктивно-методичні матеріали.

У п'ятому розділі експериментально доведено позитивну динаміку сформованості емоційного інтелекту у студентів експериментальної групи у порівнянні зі студентами контрольної групи. Ефективність розроблених організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки була підтверджена статистичною обробкою результатів формувального експерименту.

Важливими видаються окреслені перспективні напрями розвитку емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва

Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що подане на захист дослідження є фундаментальним, самостійним і завершеним, його результати характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях

Висновки дисертації Л. М. Ракітянської достатньо повно відображають результати аналізу і узагальнення літературних джерел, витікають із отриманих результатів дослідження і свідчать, що поставлені у роботі завдання сприяли розв'язанню важливої наукової проблеми формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва.

Основні результати дослідження відображено у 66 одноосібних наукових та навчально-методичних працях, серед яких: 1 монографія, 1 підрозділ колективної монографії, 1 навчально-методичний посібник, 23 статті – у наукових фахових виданнях України, 5 статей – у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 19 навчально-методичних видань, 16 тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Автореферат за своїм змістом відображає зміст дисертації та представляє її важливі аспекти, основні положення та висновки.

Позитивно оцінюючи рецензовану наукову працю, відзначаючи її теоретичну й практичну значущість та наголошуючи на позитивних аспектах, дозволимо висловити деякі побажання і зауваження, які мають дискусійний характер:

1. У дисертації поняття «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва» має одну з характеристик як «здатність до розуміння та контролювання як власних емоційних переживань, так і емоційних переживань інших осіб для регуляції міжособистісної взаємодії, надання їй позитивно-оптимістичного

спрямування». Вважаємо, що ця дефініція потребує уточнення, оскільки у такому визначенні вона є загальною для вчителів усіх спеціальностей й не характеризує саме емоційний інтелект учителя музичного мистецтва.

2. На стор. 168-169 авторкою виокремлено особливості емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, до яких віднесено: «уміння на основі цілісного, емоційно-інтелектуального осмислення музичного твору вибудувати власну інтерпретацію його образного смислу і визначити його емоційно-ціннісну, особистісну значущість», що, у теорії і практиці музичної освіти є одним з умінь творчої музично-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва з емоційно-інтелектуального освоєння музичного твору, результатом якої є його власна інтерпретаційна версія.

3. Вважаємо, що у дослідженні недостатньо було обгрунтовано вибір методик для визначення сформованості емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва (ЕМІн Д. Люсіна, МЕІ М. Манойлової та опитувальник Н. Холла), оскільки діагностичний інструментарій, запропонований для дослідження формування емоційного інтелекту безпосередньо залежить від базової моделі цього конструкту.

4. У наукових дослідженнях основними характеристиками показників є: конкретність, смислова ясність формулювань; відповідність, здатність оптимально відображати специфічні характеристики критерію; повнота показників кожного критерію, їх пропорційність. Але, якщо мова йде про масштабне, міждисциплінарне дослідження і необхідно адекватна оцінка результатів, їх цілісна характеристика, то ефективним може бути використання критеріального комплексу, який є сукупністю критеріїв, показників та індикаторів. Тому, вважаємо, що у роботі варто було виділити показники та індикатори й надати їм більшої конкретизації.

Наприклад: (с. 245-246 дис.) інтроверсійний критерій має шість показників, кожний з яких мав би по три індикатора. У дослідженні тільки чотири показники мають по три індикатори, ціннісний показник має 4 індикатори, регулюючий – 2. Екстраверсійний критерій має п'ять показників. Отже, порушено принцип пропорційності.

5. Вважаємо, що у Розділі 3 необхідно більш чітко конкретизувати послідовність формування компонентів емоційного інтелекту, зазначаючи, в процесі опанування яких фахових дисциплін, видів педпрактики, науково-дослідницької роботи (курс, семестр) студенти освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» оволодівали компонентами емоційного інтелекту.

6. На стор. 544 дисертації представлено графічне зображення рівнів сформованості емоційного інтелекту вчителів музичного мистецтва. Згідно з зображенням середній та високий рівні сформованості міжособистісно-

екстраверсійного компоненту емоційного інтелекту студентів ЕГ майже у два рази вищі ніж сформованість особистісно-інтроверсійного компоненту в цій же групі, однак при аналізі результатів експерименту не проведено якісний опис змін, що відбулися.

7. В умовах культурного розмаїття, глобальної інтеграції, поглиблення взаємодії культур, зростання міжкультурних комунікаційних процесів, варто було б окрему увагу приділити спрямованості емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва (як комунікативної якості) на реалізацію процесів міжкультурної комунікації, діалогу культур у системі професійної підготовки вчителів музичного мистецтва.

Висловлені зауваження та побажання мають рекомендаційний характер, не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів та загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Л. М. Ракитянської.

Дисертаційна праця «Теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті» є самостійною, завершеною науковою працею, яка виконана у відповідності до вимог пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), а її авторка – Ракітянська Людмила Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри музично-інструментальної
підготовки вчителя Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

О. О. Матвєєва

